

33 תשנ"ג

תדפיס מתוך

מדעי היהדות

במת האיגוד העולמי למדעי היהדות

33 1993

Offprint from

JEWISH STUDIES

Forum of the World Union of Jewish Studies

תולדות יהודי ארצות הברית: המחקר בדור האחרון

יונתן ד' סרנה

בשנים האחרונות אנו עדים להתעניינות רבה ביותר במחקר תולדותיהם של יהודי אמריקה – ארבעה ספרי היסטוריה מקיפים על חיי היהודים באמריקה הושלמו לאחרונה, שניים מהם מכילים מספר כרכים; שני בתי דפוס אקדמיים באמריקה, Wayne State University Press ו-University Press of New England, תומכים בסדרות נמשכות העוסקות בהיסטוריה יהודית באמריקה; הביבליוגרפיה של התחום, המודפסת בכתב העת *American Jewish History*, מונה עתה יותר מחמש מאות כותרים חדשים לשנה. יכול מרשים זה מציין שינוי חיובי בהשוואה לימים עברו, כשחשובי ההיסטוריונים היהודים הזניחו את מחקר תולדות יהודי אמריקה והתייחסו לגורלו של קיבוץ יהודי זה בעמוד אחד או בהערה בודדת לכל היותר. היום קשה אפילו להעלות על הדעת שסטודנט העוסק בהיסטוריה יהודית בעת החדשה, או ביהדות זמננו, יתיר לעצמו להתחמק מלהתבונן, ולו במבט הכללי ביותר, בטיבה של החוויה היהודית בארצות הברית; ואכן, אפילו מחוץ לגבולותיה של יבשת אמריקה פורח ועולה חקרה של יהדות זו.

מאמר זה מבקש לשמש מבוא לאנשי מחקר שאינם מתמחים בהיסטוריה של יהודי אמריקה ולהציג בפניהם את הפירוטומים החשובים וספרי העזר העיקריים בתחום. רובו המכריע של החומר שייזכר להלן הופיע בשנים האחרונות ועיקרו נדפס בשפה האנגלית.

מחקרים מקיפים

לרשותם של חוקרים המחפשים התייחסות כוללת לתולדות היהודים באמריקה עומדים עתה כמה מחקרי יסוד. העבודה המדעית העיקרית היא זו של יעקב ר' מרכוס². זוהי סידרה של ארבעה כרכים, שנערכה בידי אחד מחשובי ההיסטוריונים העוסקים כעת ביהדות אמריקה. מרכוס, הנמצא עתה באמצע שנות התשעים לחייו, הדגיש תמיד את העובדות, ובספריו הוא מציג בפני הקורא חומר חדש רב, שחלק ניכר ממנו נלקח מאוסף התעודות השמור ב-American Jewish Archives (סינסינטי), אשר הוא עצמו ייסד. עבודתו מתמקדת בהתפתחויות המאפיינות את תולדות יהדות ארצות הברית במאה

* חלקים ממאמר זה לקוחים ממאמרים פרי עטי שנדפסו בתוך: *Modern Judaism* 10 (1990), pp. 343-365; B.W. Holtz (ed.), *Schocken Guide to Jewish Books*, New York: Schocken, 1992, pp. 108-127. האותיות UP בהערות שלהלן, הן קיצור של המלים University Press. אני מודה למר קימי קפלן שתירגם את דברי מאנגלית לעברית.

המחפש מקורות ומחקרים אשר נדפסו בעברית, או כאלה אשר תורגמו מאנגלית לעברית, יוכל להסתייע בספרים הבאים: יונתן ד' סרנה וג'נט יוכבד ליס (עורכים), *יהדות ארצות הברית: ביבליוגרפיה נבחרת של פרסומים בעברית, ירושלים: המכון ליהדות זמננו הניברסיטת יוניון קולג', תשנ"א*; אריה גרטנר ויונתן ד' סרנה (עורכים), *יהודי ארצות הברית, ירושלים: מרכז שזר, תשנ"ב*.

1. על התייחסותו של היינריך גרץ ליהדות אמריקה בספרו *History of the Jews*, ראה: Jonathan D. Sarna, *JPS: The Americanization of Jewish Culture*, Philadelphia: Jewish Publication Society, 1989, p. 37; וכך עמ' 32-30, 63-62, 163.

2. Jacob R. Marcus, *United States Jewry, 1776-1985*, Detroit: Wayne State UP, 1989.

התשע-עשרה ובתחילת המאה העשרים, ועיקרה בהבאת הידיעות, יותר מאשר בניחוץ. החומר אמנם קשה לקריאה, אולם המקורות חשובים ביותר והמפתחות המצויינים אף הם עומדים לעזר רב לחוקר.

העבודה השנייה נערכה בידי הנרי פיינגולד ונתפרסמה בידי ה-American Jewish Historical Society, לכבוד שנת המאה להיווסדה³. חיבור זה מקיף חמישה כרכים והוא נכתב בעיקר בידי חוקרים צעירים. מטרתו להציע סינתזה בין המקורות המשניים, כדי להגיע בדרך זו לידי "סינתזה היסטורית, שתהיה בה בשעה גם מתקבלת על דעת הקורא ההדיוט וגם שימושית להיסטוריון המקצועי". לא כל הכרכים שווים בערכם, אולם הטובים שבהם מציגים את ההתפתחויות ההיסטוריות של יהדות אמריקה בהקשר האמריקני והיהודי, ומעלים מן האירועים הבולטים בעברם של יהודי אמריקה הכללות עקרוניות, המקשרות אותן לרצף ההיסטוריה של עם ישראל ולתמורות שחלו בה בעת החדשה.

שני הספרים הנוספים השייכים לסוג זה מתאפיינים במיעוט הערות ובפנייתם לקורא העממי. הגדול והטוב מבין השניים הוא של האוורד סאקר⁴. עיקר כוחו בהיסטוריה החברתית והכלכלית, וחולשתו בהיסטוריה הדתית. ספרו של ארתור הרצברג הוא קצר יותר, אך אמנותו ומגמותיו מעוררים מחלוקת⁵. הרצברג מוצא קשר ישיר בין התפתחויות בעברם של יהודי ארצות הברית לבעיות ההווה, אך בשל גישתו המגמתית בפרשנות העובדות נמתחה עליו ביקורת משמעותית⁶.

העבודה שמחקרים כה רבים על היסטוריה יהודית באמריקה התפרסמו בין השנים 1989-1992 תיראה בלי ספק משמעותית בעיני היסטוריוני הדורות הבאים. קשה לטעון שרק מקרה הוא שפירסומים אלה מופיעים דווקא בשעה שהקהילה היהודית באמריקה נמצאת במשבר של אמון בעצמה, ובמצב של חוסר ביטחון ביעדיה הקהילתיים ומקומה בעתיד. בשנת 1954 למשל, כאשר יובל שנת השלוש מאות לקיום היהודי באמריקה הביא לפריחה דומה של פירסומים, האווירה היתה שונה בתכלית. אוסקר הנדלין, מן ההיסטוריונים המכובדים באמריקה, סיים את ספרו *Adventure in Freedom* שהופיע אז, בפרק אופטימי שעסק בגורמי היציבות בחיי היהודים באמריקה. "היהודים באמריקה" – כך כתב – "ממתינים לעתיד שבו עדיין יימצאו השתקפויות של חוויותיהם מהעבר"⁷. שונה מזו האווירה העגומה יותר העולה מן הפרק האחרון – "שאלת הקיום" – בספר *The Jewish People in America*: "היהודים התגברו על משברים חוזרים ונשנים",

3. Henry L. Feingold, *The Jewish People in America*, Baltimore: Johns Hopkins UP, 1992.

4. Howard M. Sachar, *A History of the Jews in America*, New York: Knopf, 1992.

5. Arthur Hertzberg, *The Jews in America: Four Centuries of an Uneasy Encounter*, New York: Simon & Schuster, 1989.

6. ראה: Arthur Goren, "Preaching American Jewish History", *American Jewish History* 79 (Summer 1990), pp. 538-552. בין הספרים המשמעותיים הנוספים בעלי כרך אחד יש למנות את ספריהם של פיינגולד וקארפ: H.L. Feingold, *Zion in America*, New York: Hippocrene, 1974; Abraham J. Karp, *Haven and Home: A History of the Jews in America*, New York: Schocken, 1985.

7. Oscar Handlin, *Adventure in Freedom: Three Hundred Years of Jewish Life in America*, New York: McGraw Hill, 1954.

מסיים ההיסטוריון אדוארד שפירו את מחקרו; "ייתכן שהם יצליחו להתמודד גם עם החופש והשיגשוג של אמריקה"⁸.

היסטוריה יהודית קדומה באמריקה

במשך תקופה ממושכת התמקדו חוקרי ההיסטוריה היהודית באמריקה בתקופה הקולוניאלית⁹, וטבעי היה הדבר, שהרי ההיסטוריה היהודית-האמריקנית החלה בתקופה זו¹⁰. אולם, להתעניינות זו היו גם מניעים אפולוגטיים מוצנעים: להוכיח שהיהודים אינם "מהגרים חדשים", אלא חלק בלתי נפרד מאמריקה כמעט מתחילתה. עם פירסום ספרו רב ההיקף של יעקב מרכוס (1650 עמודים!) נדמה היה שחקר היהודים בתקופה הקולוניאלית מוצה והגיע לסיומו. מרכוס אכן ניסה, כדברי עצמו, "לגלות את האמת... דרך יער פרא של עובדות, חצאי עובדות, רכילות וטיוחים"¹¹. כאשר נתפרסמה עבודתו, דומה היה, כאמור, שלא נשאר עוד דבר לומר על הנשאל¹².

בשנות השמונים נכתבו שתי מונוגרפיות קטנות, שהראו כי לא כך הם פני הדברים. המחקר הראשון, מאמר מבריק שכתב לואיס פוייר, הביא את סיפורו של יואכים גאנס, כימאי מפראג שתרם בשעתו תרומה חשובה למהפכה התעשייתית של מפעלי המתכת באנגליה. גאנס הגיע לאמריקה בשנת 1585 כדי לשמש מומחה למתכות ב-Roanoke Island, וירג'יניה, קולוניה מוכת משברים שהקים סיר וולטר רלה (Raleigh). לאחר פחות משנה חזר גאנס לאנגליה, ובשנת 1589 הועמד לדין, כיהודי, בעון חילול קדשי הדת¹³. חשיבות סיפורו של גאנס היא בעובדה שהוא הגיע לעולם החדש קרוב לשבעים שנה לפני "ההתחלה" המסורתית של תולדות יהודי אמריקה. זו תזכורת נוספת לכך, שמיתוס ה"בראשית" המפורסם של היהודים באמריקה, הקשור באותם 23 פליטים יהודים מברזיל,

8. כותרת הפרק האחרון בספרו של הרצברג היא "הסוף של זכרון המהגרים – מה יכול למלא את מקומו?". סאקר מסיים את ספרו בפרק על "גלות ומולדת: משבר של הכרה".
9. ראה: Jeffrey S. Gurock, *American Jewish History: A Bibliographical Guide*, New York: Anti-Defamation League, 1983; J.R. Marcus, *An Index to Scientific*, במיוחד בפרק השני; *Articles on American Jewish History*, Cincinnati: American Jewish Archives, 1971.
10. ספר המקורות הבסיסי לתקופה זו (עד שנת 1875) הוא ספרו של Morris U. Schappes, *A Documentary History of the Jews in the United States, 1654-1875*, New York: Schocken, 1971. חומר ראשוני מרתק נאסף בספרו של יעקב מרכוס, *American Jewry, Documents*, Eighteenth Century, Cincinnati: Hebrew Union College Press, 1959.
11. J.R. Marcus, *The Colonial American Jew*, I-III, Detroit 1970, p. 26. ראה עוד את חיבורו המוקדם של מרכוס, *Early American Jewry*, I-II, Philadelphia: Jewish Publication Society, 1951, 1953; Ktav Publishing House, 1974. ספר זה מאורגן על בסיס גיאוגרפי-אזורי, ומכיל מכתבים אישיים מרתקים, עצומות ועתירות מהתקופה הקולוניאלית.
12. באותה שנה גם ראה אור פירסום של אחד מתלמידי מרכוס, המהווה את הביוגרפיה המלאה היחידה של יהודי אמריקני בן התקופה הקולוניאלית, ראה: Stanley F. Chyet, *Lopez of Newport: Colonial American Merchant Prince*, Detroit: Wayne State UP, 1970.
13. Lewis S. Feuer, *Jews in the Origins of Modern Science and Bacon's Scientific Utopia: The Life and Work of Joachim Gaunse, Mining Technologist and First Recorded Jew in English-Speaking North America*, Brochure Series the American Jewish Archives, 6, Cincinnati 1987; Gary C. Grassl, "Joachim Gans of Prague: America's First Jewish Visitor", *Review of the Society for the History of Czechoslovak Jews* 1 (1987), pp. 53-90.

אשר הפליגו לחופי ניו-אמסטרדם (היא ניו-יורק) בשנת 1654 ונלחמו על חירות דתית, אינו מבוטס מספיק מבחינה היסטורית עובדתית¹⁴.

התרומה החשובה השנייה להיסטוריה של יהודי אמריקה בתקופה הקולוניאלית היא עבודתו של רוברט כהן על חיי המשפחה היהודיים באמריקה של המאה השמונה-עשרה¹⁵. כהן, שהתבסס על נתונים שקיבץ על 498 משפחות יהודיות שחיו בתקופה זו, טען שהיהודים לא הגבילו את גודל משפחותיהם, בעוד אמריקנים אחרים בדורות ההם נהגו כך. כהן הסביר את ההבדל הזה במעמד הכלכלי של היהודים, באופיים העירוני ובמורשתם התרבותית. גם אם הסבר זה אינו מספק, הרי עבודתו וגישתו המחקרית של כהן חשובות להבנת הזרמים השולטים בימינו בכתיבת ההיסטוריה של יהודי אמריקה. כהן שאל שאלות חדשות, על פי שאלותיהם של חוקרי התקופה הקולוניאלית בכלל, והשווה, על דרך הניגוד, את יהודי התקופה עם אנשי ניו-אינגלנד. נוסף על כך, יהודי ארצות הברית של היום מצאו במחקר תשובה, ולו חלקית, לדאגתם מהירידה ברמת הילדה בקהילה היהודית האמריקנית. ניתן לומר כי כהן העמיד מסגרת היסטורית נרחבת להבנת הגורמים השונים שעיצבו את פני הדמוגרפיה היהודית בעת החדשה¹⁶.

לאחרונה הופיע ספר חדש על היהודים בתקופה הקולוניאלית, פרי עטו של אלי פאבר¹⁷, שהוא כרך ראשון בסדרה הנערכת על ידי הנרי פיינגולד אשר הזכרה לעיל. כוחו של הספר – הקטן בהרבה מספרו המונומנטלי של מרכוס – בניתוחים ובפרשנויות המצעים בו, ובמיוחד בהשוואות הנערכות בו בין היהודים הקולוניאלים לבין היהודים שנתיישבו במקומות אחרים לחופי האוקיינוס האטלנטי. פאבר מציע לראות בתקופה זו וברעיונות מסוימים שנתגבשו בה את שורשיה של ההיסטוריה המאוחרת של יהודי אמריקה.

המהפכה האמריקנית היתה, מבחינות רבות, נקודת מיפנה בהיסטוריה של יהודי אמריקה. יהודים השתתפו במהפכה, ואחד מן המפורסמים שבהם, חיים סלומון, אף זכה להכרה כסוחר וכסוכן בפילדלפיה. כל היהודים נהגו מהחוקה הפדרלית החדשה (1787), וכן מהכרזת הזכויות של שנת 1791, שצורפה לחוקה כמה שנים אחר כך. העבודה המקיפה ביותר על היהודים בתקופה זו, היא ספרו של שמואל רוניק¹⁸. בחיבור זה רוניק בוחן את תרומתם הצבאית והכלכלית של היהודים למהפכה ומקדיש כמה פרקים לדיון

14. סיפור זה גדוש בבעיות היסטוריות שטרם נפתרו, כמו שאלת זהותם של הפליטים, שכן לא שמותיהם ולא שם הספינה עליה הגיעו שרדו בידינו, ואף לא ידוע להיכן בדיוק הגיעו, ראה: Egon and Frieda Wolff, "The Problem of the First Jewish Settlers in New Amsterdam, 1654", *Studia Rosenthaliana* 15 (August 1981), pp. 169-177.

15. Robert Cohen, "The Life Cycle of the Jewish Family in Eighteenth Century America", in: U.O. Schmelz et al (eds.), *Papers in Jewish Demography*, Jerusalem 1977, pp. 19-31.

16. ראה גם: Robert Cohen, "The Demography of the Jews in Early America", in: Paul Ritterband (ed.), *Modern Jewish Fertility*, Leiden 1981.

17. Eli Faber, *A Time for Planting*, Baltimore: Johns Hopkins UP, 1992.

18. Samuel Rezneck, *Unrecognized Patriots: The Jews in the American Revolution*, Westport, CT: Greenwood Press, 1975.

בשאלות שנחשבו עד אז "אסורות", כגון בעיית הנאמנות של יהודים בימי המהפכה, שאלת הפנסיות והפיצויים שנתעוררה לאחר המלחמה, ועוד¹⁹.

התקופה שלמן המהפכה ועד להגירה הגדולה של יהודי מרכז אירופה בשנות הארבעים של המאה התשע-עשרה, היתה כמעט בלתי ידועה בהיסטוריה של יהודי אמריקה. בשנת 1964 הוכיח יוסף בלאו ושלום בארון שיש בידינו תיעוד ניכר מאותה תקופה, והוא גדול הרבה יותר משיערו קודם. שלושת הכרכים שערבו שני חוקרים אלה, היו חלק מתוכנית שלא נתגשמה להוציא לאור היסטוריה מתועדת של יהודי אמריקה, והם מציעים למעיין בהם תמונה מרתקת ומוסמכת של התקופה²⁰. צער רב יש להצטער על שעבודה זו לא באה לסיומה²¹. לאחרונה, הופיעו כמה מחקרים הרואים דווקא בתקופה זו, הנחשבת כתקופה פורמטיבית בהיסטוריה האמריקנית בכלל, כור עיצוב לכמה מאפיינים בסיסיים של החיים היהודיים באמריקה. במחקר דמוגרפי המתמקד בשנת 1830, הראה אירה רוזנוויק שיהודי אמריקה, שמנו אז לכל היותר ארבעת אלפים נפש, ניצבו "על סף הגדלה". מחקרו חשוב בשל השימוש הוזהר שעשה בכתבי היד המקוריים של המיפקדים ובתעודות של בתי כנסת וקהילות, ובשל כמה ממסקנותיו. הוא הוכיח שרוב המהגרים היהודים באו מאנגליה ומהולנד ולא מגרמניה, ושהיו הבדלים מרשימים בהתפתחותן של קהילות יהודיות באמריקה שהיו גם אז שונות מאד זו מזו²².

הביוגרפיה שכתבתי על מרדכי מ' נוח, המבוססת על מקורות ראשוניים מגוונים, כגון עיתונים ומכתבים, מתמקדת בניסיון להבין את המתחים והבעיות שניצבו בפני בן התקופה, שראה עצמו כמנהיג, הן בזירה הפוליטית האמריקנית הכללית, הן בקהילה היהודית. הטענה היא שהתבוננות בקריירה של נוח – היהודי המוכר ביותר בתקופתו – יכולה לשפוך אור על מקומם של היהודים בחיים האמריקנים של העת ההיא ועל הבעיות שהתעוררו בקרב היהודים נוכח העובדה שרוב תושבי אמריקה הם נוצרים²³. יחסי יהודים-נוצרים בארצות הברית מהווים בסיס לעבודות נוספות שכתבתי, ואציין במיוחד את סידרת המאמרים שמסקנתם היא כי האתגר אשר הציבו מיסיונרים נוצרים בפני הקהילה היהודית באמריקה, החל משנת 1816, מילא באופן פרדוכסלי תפקיד מרכזי בעיצובה ובגיבושה של זו²⁴. במחקר דומה בדק ג'ורג' ברלין, אגב שימוש בכתביהם של

19. סקירת מקורות ראשוניים ומאמרי מחקר בסוגייה זו, ראה: Jonathan D. Sarna, Benny Kraut and Samuel K. Joseph (eds.), *Jews and the Founding of the Republic*, New York: Markus Wiener, 1985.

20. Joseph L. Blau and Salo W. Baron, *The Jews of the United States, 1790-1840: A Documentary History*, New York: Columbia UP, 1964.

21. כהשלמה לתקופה שלא כוסתה בידי בלאו ובארון עומדת לרשותנו עתה הביבליוגרפיה החדשה והמצויינת של רוברט סינגרמן, המסכמת את הפירסומים והמחקרים הנוגעים במגוון התחומים הקשורים בהיסטוריה של יהודי אמריקה עד שנת 1900, ראה: Robert Singerman, *Judaica Americana*, I-II, New York 1990.

22. Ira Rosenwaike, *On the Edge of Greatness: A Portrait of American Jewry in the Early National Period*, Cincinnati 1985. ספרו של יעקב מרכוס, *To Count a People: American Jewish Population Data, 1585-1984*, Lanham, MD 1990, מסכם את כל הנתונים הקיימים על אוכלוסיית הקהילות היהודיות האמריקניות, כולל הנתונים אשר הביא רוזנוויק.

23. Jonathan D. Sarna, *Jacksonian Jew: The Two Worlds of Mordecai Noah*, New York 1981.

24. *idem*, "The American Jewish Response to Nineteenth-Century Christian Missions", *Journal*

יהודים העוסקים בנצרות ובישו, כיצד מגדירים יהודים אמריקנים את יחסם לחברה האמריקנית ולתרבותה²⁵. התבוננות ביחסי יהודים-נוצרים מזווית אחרת, הביאה את מורטון בורדן לתעד את המאבק היהודי להשגת שיוויון דתי באמריקה, מאבק שהוא הרקע ההיסטורי לוויכוח בן זמננו סביב אותם סעיפים בתיקון הראשון של החוקה האמריקנית הדנים בשאלות דת ומדינה²⁶. גם ספרה החדש של נעמי כהן, **יהודים באמריקה הנוצרית**, עוסק בנושא זה, ומציג תמונה רחבה אף יותר של²⁷.

ההגירה השנייה

ההיסטוריונים מסכימים פה אחד שהקהילה היהודית האמריקנית החלה להתפתח באופן משמעותי בשנות הארבעים של המאה התשע-עשרה, כאשר רבנים אשר חונכו במזרח אירופה החלו להגיע לאמריקה ולכהן בבתי כנסת חשובים. תקופה זו מכונה, באופן מסורתי, "התקופה הגרמנית" בהיסטוריה היהודית באמריקה. במובן מסוים השם הזה מטעה, שכן לצד יהודים מגרמניה, היגרו באותה תקופה לאמריקה גם יהודים מפולין, ליטא, הונגריה, צרפת, הולנד ואנגליה. זרמי הגירה קטנים אלה החלו להיחקר זה מקרוב, ועדיין יש מקום רב לדון מצד אחד בהשפעתם של זרמים אלו על ההיסטוריה היהודית באמריקה בכלל, ומצד אחר בשאלה מדוע השפעה זו נשתכחה מלב. ספריהן של נעמי כהן וחסיה דינר בסוגיה זו הם החשובים ביותר למי שמבקש תמונה כוללת של התקופה. מאמרים מוקדמים יותר בנושא זה, שעדיין ערכם רב, נכתבו על ידי רודולף גלנץ; הוא שפרץ למעשה את הדרך לחקר תקופה זו²⁸.

השאלות המרכזיות של ההיסטוריונים העוסקים ב"תקופה הגרמנית" סובבות סביב בעיות של זהות ודת, למשל: מה היתה משמעות הצירוף "להיות יהודי" בתקופה היא שעיצבה את חיי היהודים באמריקה? מה הבחין בין יהודים ללא-יהודים? מה היה טיב ה"יהדות" – במובן הדתי-פולחני – אשר יהודי התקופה היה חיו על פיה? בנסיון לספק תשובות לשאלות, המטרידות בחלקן (ולא במקרה) יהודים אמריקנים רבים גם כיום, הציעו כמה היסטוריונים להתמקד בבדיקת זהותם התרבותית הגרמנית של המהגרים היהודים. סטנלי נדל, העוסק בהגירה הגרמנית-אמריקנית, אף הרחיק לכת וטען שמהגרים אלה היו גרמנים לחלוטין ברוחם, והצביע על ההיקף הרחב של פעילותם בחיי

of American History 68 (1981), pp. 35-51; *idem*, "The Impact of Nineteenth-Century Christian Missions on American Jews", in: Todd M. Endelman (ed.), *Jewish Apostasy in the Modern World*, New York 1987, pp. 232-254.

George L. Berlin, *Defending the Faith: Nineteenth-Century American Jewish Writings on Christianity and Jesus*, Albany, NY 1989.

J.D. Sarna, *American: ראה עוד*; Morton Borden, *Jews, Turks and Infidels*, Chapel Hill 1984 .26
Jews and Church-State Relations: The Search for "Equal Footing", American Jewish Committee Pamphlet Series, New York 1989.

Naomi W. Cohen, *Jews in Christian America: The Pursuit of Religious Equality*, New York: Oxford UP, 1992.

Naomi W. Cohen, *Encounter with Emancipation: The German Jews in the United States, 1830-1914*, Philadelphia: Jewish Publication Society, 1984; Hasia Diner, *A Time for Gathering: The Second Migration*, Baltimore: Johns Hopkins UP, 1992; Rudolf Glanz, *Studies in Judaica Americana*, New York: Ktav, 1970.

התרבות של הגרמנים האמריקנים. נדל טען כי שתי הקהילות הגרמניות-אמריקניות – היהודית מצד אחד והפרוטסטנטית מצד שני – היו קשורות קשר אמיץ ואורגני שהחזיק מעמד במשך דורות. מסקנתו היתה שהמהגרים היהודים-גרמנים התבוללו בעת ההיא באותה מידה שבה מתבוללים היהודים האמריקנים היום²⁹. עם גישתו של נדל התמודד, בין השאר, אברהם ברקאי, שטען כי הסימביוזה היהודית-גרמנית של המהגרים לאמריקה הגיעה לקיצה תוך זמן קצר, בעיקר בשל האנטישמיות הגרמנית. לטענתו, הקשר היהודי היה בסופו של דבר חשוב יותר והחזיק מעמד זמן רב יותר, ואף זה טיעון הטומן בחובו מסר בעל משמעות אקטואלית³⁰. עמדה ממצעת בוויכוח זה נקט מיכאל מאיר, שטען כי באמריקה שלפני מלחמת האזרחים אכן התגבשה זהות יהודית-גרמנית ברורה, עם קשר אמיץ לתרבות הגרמנית, אלא שבשנות השבעים של המאה התשע-עשרה "אפילו אותם יהודים-גרמנים באמריקה שחבו לה הרבה" קראו עליה תיגר. יהדות אמריקה שאפה בתקופה ההיא לחירות תרבותית, דבר שחייב, לפי מאיר, התרחקות מגרמניה, גם אם השפעתה של זו התמידה עוד זמן רב מאוד בקהילה היהודית הגרמנית באמריקה. זהות ייחודית זו נעשתה לימים מרכזית בהבחנה שבין היהודים הגרמנים באמריקה לבין אחיהם אשר היגרו ממזרח אירופה³¹.

התבוננות בשאלת הזהות מוויית ראייה שונה מעט, הביאה כמה היסטוריונים לחקור את היחסים בין היהודים לבין הסביבה האמריקנית, שהיתה באותה תקופה פרוטסטנטית ברובה. לאחרונה הוכיחה סידרת מחקרים שהיקף האנטישמיות והפעילות המיסיונרית במאה התשע-עשרה היה גדול הרבה ממה שמקובל היה לחשוב, ושאפילו יהודים שהתבוללו לחלוטין נתקלו באפלייה בנסיגותיהם להשתלב ולהצליח בחברה הכללית³². העיון הראה שיהודי אמריקה במאה התשע-עשרה, כולל אלה מהם שניסו בכל כוחם

29. Stanley Nadel, "Jewish Race and German Soul in Nineteenth-Century America", *American Jewish History* 77 (1987), pp. 6-26. נדל משנה קצת את טענותיו בספרו החדש, *Jewish Little Germany: Ethnicity, Religion and Class in New York City, 1845-80*, Urbana: University of Illinois Press, 1990, במיוחד בעמ' 99-103.

30. Avraham Barkai, "German-Jewish Migrations in the Nineteenth Century, 1830-1910", *Leo Baeck Institute Year Book* 30 (1985), pp. 301-318. טענה דומה ביחס לחיים חברתיים של היהודים בסאן-פראנסיסקו בשלהי המאה התשע-עשרה, ראה: Tony Fels, "Religious Assimilation in a Fraternal Organization: Jews and Freemasonry in Gilded-Age San Francisco", *American Jewish History* 74 (1985), p. 373. הע' 28, עמ' 55-63.

31. Michael A. Meyer, "German-Jewish Identity in Nineteenth-Century America", in: Jacob Katz (ed.), *Toward Modernity: The European Jewish Model*, New Brunswick, NJ 1987, pp. 247-267.

32. David A. Gerber (ed.), *Anti-Semitism in American History*, Urbana, IL 1986; Leonard Dinnerstein, *Uneasy at Home: Anti-Semitism and the American Jewish Experience*, New York 1987; Jonathan D. Sarna, "Jewish-Christian Hostility in the United States: Perceptions from a Jewish Point of View", in: Robert N. Bellah and Frederick E. Greenspahn (eds.), *Uncivil Religion: Interreligious Hostility in America*, New York 1987, pp. 5-22; Egal Feldman, *Dual Destinies: The Jewish Encounter with Protestant America*, Urbana University of Illinois Press, 1990; David Black, *The King of Fifth Avenue: The Fortunes of August Belmont*, New York 1981.

להתבולל, להתחבר עם נוצרים ולקשור עמם קשרי נישואין, לא יכלו – גם אם רצו בכך – לשכוח את מוצאם הדתי השונה. מחקרים העוסקים בהשפעתה של המדינה וחוקיה על היהודים, כגון בהפרת שוויון הזכויות כלפי היהודים, בסגירת עסקיהם בימי ראשון, בבעיית התפילה בבתי הספר ועוד, מוכיחים, שיהודים ראו עצמם, ונתפטו על ידי סביבתם, כקבוצת מיעוט, שאינה נהנית משוויון זכויות אמיתי באמריקה הפרוטסטנטית. היהודים באמריקה התנסו, אמנם, הן בפילושמיות הן באנטישמיות, ומצבם היה, ללא ספק, טוב בהרבה ממצב רוב אחיהם בעולם, אך ההיסטוריונים מדגישים עתה, יותר מתמיד, דווקא את האדישות האמריקנית כלפי היהודים, ואת העמדה היהודית האמביוולנטית והמעורפלת כלפי החברה הסובבת בתקופה הזאת.³³

מלחמת האזרחים פיצלה את הקהילה היהודית באמריקה, כשם שפיצלה את האומה האמריקנית כולה. שני ספרים מצויינים, פרי עטם של ברטרם קורן וואלי אוונס, עוסקים בנושא זה. קורן עוקב בספרו אחר המעורבות היהודית בנושא העבדות ובוויכוח הלאומי שנתגלע סביב בעיית היסולה, ומתאר את חוויות היהודים בשדה הקרב, את המאבק על זכותם של יהודים לשרת כאנשי דת בצבא מדינות הצפון, את הוויכוח סביב פקדתו של הגנרל גראנט המרחיקה יהודים משדה הקרב, ואת הגילויים השונים של אנטישמיות, הן בצפון הן בדרום. ספרו של אוונס מתאר בפירוט את מסכת חייו המרתקת של יהודה בנימין, "המוח של הקונפדרציה", ומדגיש את ההיבטים היהודיים של הקריירה שלו, ואת הדעות הקדומות שעמן התמודד כיהודי.³⁴

הדגולים, רב-המכר הידוע של טפן בירמינגהאם, הוא תערוכת של עובדות, אנקדוטות ורכילויות עסיסיות, המשחזרות את סיפורם של בני העילית היהודית-גרמנית בניו-יורק של התקופה הזאת ואת עיסוקיהם הכלכליים. גם ספרו של ליאון האריס מציג, במתכונת דומה, את סיפורם של יהודים גרמנים אמידים שניהלו את חנויות הכלבו הגדולות של התקופה. אלא שאין ספרים אלה בחינת מחקר היסטורי ממש, על אף שהם מרתקים ומעניינים לקריאה.³⁵ למרבה הצער, עדיין אין בידינו ספר שיתאר באופן מקיף את חיי היהודים המהגרים בתקופה זו, ויטביר ממה התפרנסו וכיצד טיפסו מעלה-מעלה במעמדם הכלכלי, עד שכמה מהם נעשו עשירים מופלגים.³⁶ לפי שעה ראו להפנות את תשומת הלב למחקרו החשוב של אליוט אשכנזי, אשר בדק, כמקרה מבחן, את פעילותם הכלכלית של היהודים בלואיזיאנה.³⁷ סטיבן מוסטוב דוד גרבר הראו, תוך שימוש בספרי החשבונות של חברת האשראי Dun & Bradstreet, כמה התקשו יהודים במאה התשע-עשרה לקבל

33. Louise A. Mayo, *The Ambivalent Image: Nineteenth-Century America's Perception of the Jew*, Cranbury, NJ 1988; ראה גם בספרו של ברלין (לעיל, הע' 25).

34. Bertram W. Korn, *American Jewry and the Civil War*, revised edition: New York: Atheneum, 1971; Eli N. Evans, *Judah P. Benjamin: The Jewish Confederate*, New York: Free Press, 1988.

35. Stephen Birmingham, *Our Crowd*, New York: Harper & Row, 1967; Leon Harris, *Merchant Princes*, New York: Harper & Row, 1979.

36. לואי דוידוביץ' נפטרה תוך כדי עבודתה על ההיסטוריה הכלכלית של יהדות אמריקה, ראה: Neal Kozodoy, Lucy Dawidowicz, "The Business of American Jews", שנרפס באוסף מאמריה: (ed.), *What is the Use of Jewish History?*, New York: Schocken, 1992, pp. 237-253.

37. Elliot Ashkenazi, *The Business of Jews in Louisiana, 1840-1875*, Tuscaloosa: University of Alabama Press, 1988. בנוסף, פורסמו מספר חיבורים על היסטוריה של קהילות יהודיות שונות בארה"ב. בחיבורים אלה מובאים נתונים כלכליים שיכולים להיות לעזר, ראה למשל:

אשראי. הסיבות לכך היו קשורות לא רק באנטישמיות, אלא גם בתחושה רווחת כי המאפיינים הכלכליים של היהודים וזים לרוח הפרוטסטנטית. כך או כך, ספק אם מסקנות המחקר הזה תופסות ביחס למתרחש באמריקה כולה בעת הזאת³⁸. גם לא ברור כיצד התגברו היהודים בכל זאת על המכשולים והמגבלות, והפכו לגורם כלכלי מוביל. מאוחר יותר, כפי שהוכיחו שלי טננבאום ומורטון וינפלד, השתמשו יהודים בהון פנימי, שניתן היה להשיג מחברות הלוואה ומערכות יהודיות "תת-כלכליות". וינפלד הגדיר כ"תת-כלכלי" את מארג הזיקות הכלכליות שקשרו מעבידים, עובדים, צרכנים, קונים ומוכרים יהודים, אלה עם אלה³⁹. ניתן להניח שדרכים דומות לגיוס כספים היו קיימות גם קודם לכן, אולם אין בידני הוכחות לדבר. עדות נסיבתית ניתן למצוא בספרו של מלקולם שטרן על המשפחות היהודיות הראשונות באמריקה. ספר זה מכיל את ההיסטוריה הגיניאלוגית הבסיסית של יהודי אמריקה למן המאה השבע-עשרה, והוא מספק מידע רב על תפקידים המרכזי של קשרי משפחה בהתקדמות הכלכלית של היהודים⁴⁰.

מן ההיבט הדתי אנו עדים למה שליאון ג'יק כינה, בכותרת של ספרו, "האמריקניזציה של בית הכנסת"⁴¹. וזהו הספר החשוב ביותר על חיי הדת היהודיים באמריקה בתקופה זו, והוא מתמקד בעיקר בשינויים ובתמורות, מתוך נסיון לראות כיצד נתערער הקשר האמיץ שבין הקהילה ובית הכנסת, וכיצד התפתח הפלוראליזם הדתי המודרני, שהביא להיווצרותן של קהילות רבות ושונות המתמודדות זו עם זו מבחינה פולחנית ורעיונית. כמו כן עוקב ג'יק אחר התהליך המתמשך שבו התאימה עצמה יהדות אמריקה, יותר ויותר, לרוח "הדת האמריקנית" ולנורמות שלה, כפי שהוגדרו על ידי הזרם הפרוטסטנטי המרכזי. מיכאל מאיר התייחס בדרך הסינתזיה לרבים מן התהליכים הללו בספרו המצויין על ההיסטוריה של היהדות הרפורמית באירופה ובאמריקה⁴². מאיר הראה בבירור כיצד

Steven Hertzberg, *Strangers within the Gate City: The Jews of Atlanta, 1845-1915*, Philadelphia: Jewish Publication Society, 1978; Stephen G. Mostov, "A 'Jerusalem' on the Ohio: The Social and Economic History of Cincinnati's Jewish Community, 1840-1875", Ph.D., Brandeis University 1981.

S.G. Mostov, "Dun and Bradstreet Reports as a Source of Jewish Economic History: Cincinnati, 1840-1875", *American Jewish History* 72 (1983). pp. 333-353; David A. Gerber, "Cutting out Shylock: Elite Anti-Semitism and the Quest for Moral Order in the Mid-Nineteenth Century American Marketplace". *American Market* Lyle W. Dorsett, "Equality: ראה: דיון בכיוון שונה, עמ' 201-232. דיון בכיוון שונה, ראה: Equality of Opportunity on the Urban Frontier: Access to Credit in Denver Colorado Territory, 1858-1876", *Journal of the West* 18 (1979), pp. 75-81.

Shelly Tenenbaum, "Immigrants and Capital: Jewish Loan Societies in the United States, 1880-1945", *American Jewish History* 76 (1986), pp. 67-77; Morton Weinfeld, "The Ethnic Sub-Economy: Explication and Analysis of a Case Study of the Jews of Montreal", *Contemporary Jewry* 6 (1983), pp. 6-25; Oliver B. Pollak, "Communal Self Help and Capital Formation: Omaha's Jewish Loan Associations, 1911-1979", *American Jewish History* 78 (1988), pp. 20-35.

Malcolm Stern, *First American Jewish Families: 600 Genealogies, 1654-1988*, 3rd ed., Baltimore: Ottenheimer Publishers, 1991.

Leon Jick, *The Americanization of the Synagogue, 1820-1870*, UP of New England, 1976. ⁴¹

Michael A. Meyer, *Response to Modernity: A History of the Reform Movement in Judaism*, ⁴²

הגיבה הרפורמה למציאות האמריקנית, וכיצד השפיעה אמריקה על עיצובה הייחודי של הרפורמה היהודית שהתפתחה בה ושהיתה שונה באופן מובהק מן הרפורמה בארצות המערב האחרות⁴³. זרם דתי, רעיוני וחברתי נוסף ביהדות אמריקה – הקונסרבטיבים – זכה לתיאור מעמיק בספרו של משה דייוויס⁴⁴. המאמץ ליצור יהדות מסורתית שתהיה גם מודרנית, הוא עיקר נושאו של הספר. הכרת ההתפתחויות הקהילתיות המתוארות בידי דייוויס ביחס לזרם הקונסרבטיבי חיונית לא רק להבנתה של התנועה הקונסרבטיבית עצמה אלא גם להבנתה של האורתודוכסיה האמריקנית המודרנית. אין בידינו, למרבה הצער, היסטוריה כוללת של הזרם האורתודוכסי ביהדות ארצות הברית, אולם לאחרונה יש מודעות גדלה והולכת בין ההיסטוריונים לחשיבות הנושא, אולי בעקבות פריחתה המחודשת של האורתודוכסיה בימינו⁴⁵. לפחות שתי דיסרטציות חשובות נכתבו על מנהיגים אורתודוכסים שפעלו במאה התשע-עשרה: הביוגרפיה של יצחק ליסר שורטטה בידי לאנס זוסמן ואילו משה שרמן חקר את דמותו של כרנארד אילווי. לאחרונה פורסמה ביוגרפיה שימושית, אם כי פולמוסית, גם על אברהם רייס⁴⁶. מכל העבודות האלה עולה בבירור, שהמאבק המרכזי של יהדות אמריקה במאה התשע-עשרה לא היה בין בני האור ובני החושך, כפי שהציגוהו המנהיג הרפורמי יצחק מאיר ווייז וכמה מיורשיו. הוא נסב על בעיית הישרדותה של יהדות חיה במציאות האמריקנית, ובמסגרתו פותחו גישות שונות ומתחרות שכולן חיפשו דרך להציל את היהדות האמריקנית מכלייה.

מכל מקום עדיין אין בנסיונות הללו כדי למצות את סיפורם של החיים הדתיים של יהודי אמריקה במאה התשע-עשרה. כדי להשלים את התמונה, עלינו לדעת הרבה יותר על בית הכנסת, על הרבנות והחזנות, על המיתוסים, הריטואלים והסמלים, על הליטורגיה והדרשות, על הפולקלור וההווי הדתי של הבית והמשפחה, וכמובן על ההבדלים ברוב התחומים הללו בין עולמם של הגברים לבין עולמן של הנשים. בכמה מן

New York: Oxford UP, 1988. ספר זה תורגם לעברית: בין פטורת לקידמה, ירושלים: מרכז

שור, תש"ן.

43. ראה גם: Sefton D. Temkin, *Isaac Mayer Wise: Shaping American Judaism*, London: Littman Library, 1992. זוהי ביוגרפיה חדשה של הדמות המרכזית ביהדות הרפורמית באמריקה של המאה התשע-עשרה.

44. Moshe Davis, *The Emergence of Conservative Judaism: The Historical School in 19th Century America*, Philadelphia: Jewish Publication Society, 1965.

45. ראה: Charles Liebman, "Studying Orthodox Judaism in the United States: A Review Essay", *American Jewish History* 80 (1991), pp. 414-415. חוברת 69/2 של כתב העת *American Jewish History* (דצמבר 1979), מוקדשת כולה להיסטוריה של היהדות האורתודוכסית באמריקה.

46. Lance J. Sussman, "The Life and Career of Isaac Leeser (1806-1868): A Study of American Judaism in its Formative Period", Ph.D., HUC-JIR, 1977; *idem*, "Isaac Leeser and the Protestantization of American Judaism", *American Jewish Archives* 38 (1986), pp. 1-21; Moshe Sherman, "Bernard Illowy and Nineteenth Century American Orthodoxy", Ph.D., Yeshiva University, 1991; I. Harold Sharfman, *The First Rabbi: Origins of Conflict between Orthodox and Reform...*, Malibu, CA 1988. רשימת מחקרים על האורתודוכסיה האמריקנית, אשר פורסמו עד שנת 1983, מופתחה בתוך: Reuven P. Bulka, *Dimensions of Orthodox Judaism*, New York 1983; Harold P. Gastwirt, *Fraud, Corruption and Holiness: The Controversy over the Supervision of Jewish Dietary Practice in New York City*, Port Washington, NY: Kennikat Press, 1974.

הסוגיות הללו הדין כבר החל, ומעידים על כך מספר ספרים שראו אור לאחרונה, כגון הספר שערך ג'ק ורטהיימר על בית הכנסת האמריקני, ספר שערכו יעקב מרכוס ואברהם פק על הרבנות באמריקה, וספרו של מארק סלובין על החזנות האמריקנית.⁴⁷ חוקרים אחרים סייעו לנו להבין ש"יהדות" קיימת גם מחוץ לכותלי בית הכנסת. דבורה דש מור, לדוגמא, הראתה שתנועת "בני ברית" פעלה למעשה כ"בית כנסת חילוני", וביקשה לייסד מעין "ברית" חדשה, שתתאים ליהודים שלא מצאו את מקומם בורמים המרכזיים של יהדות אמריקה. טוני פלס העלה טענה דומה במחקרו המפורט על "יהודים ובונים חופשיים בתקופת הזהב בסאן-פראנסיסקו". מסקנה זו מתבררת גם ממחקריו של בני קראוט על עלייתה של "התרבות המוסרית" בקרב היהודים ועל התנועה היהודית לצדק חברתי, שתי תנועות שניסו לעצב חיים יהודיים משמעותיים שימשו תחליף לתפילות ולטקסים המסורתיים למי שמאסו באלה. אליוט אשכנזי, בספרו הנ"ל על היהודים בלואיזיאנה, הראה שאפילו עסקים וקשרי משפחה שימשו תחליף לדת, ואף הם "קשרו יהודים אלה באלה כדי לספק תחליף לזיקה הדתית הממוסדת"⁴⁸.

מעמדן של הנשים ביהדות אמריקה של המאה התשע-עשרה זכה לתשומת לב מחקרית מיוחדת בשנים האחרונות. רודולף גלנץ, יעקב מרכוס ואן בראודה פירסמו במסגרת עבודות גדולות יותר, מקורות ראשוניים בעלי חשיבות רבה. חומר נוסף בנושא זה ניתן למצוא עתה בספר שערכו אלן אומנסקי דיאנה אשטון.⁴⁹ במאמר מאלף, שנכתב לאחרונה, מראה קרלה גולדמן שמרכזי חיי הדת של נשים יהודיות אמריקניות רבות במאה התשע-עשרה הועתק מהבית לבית הכנסת – תופעה שיש בה כדי להפיץ אור חדש על היהדות הרפורמית של אותה תקופה. במאמר אחר, הראתה בת' ווגנר כיצד נשים יהודיות הגדירו מחדש את מעמדן בחיים היהודיים, ונטלו על עצמן תפקידים פעילים רבים יותר בבתי הכנסת ובחיי הקהילה, אף שעדיין מקובלות היו עליהן הליכותיה המסורתיות של

Jack Wertheimer (ed.), *The American Synagogue: A Sanctuary Transformed*, New York: Cambridge UP, 1987; Jacob R. Marcus and Abraham J. Peck (eds.), *The American Rabbinate: A Century of Continuity and Change*, New York: Ktav, 1985; Marc Slobin, *Chosen Voices: The Story of the American Cantorate*, Urbana: University of Illinois, 1989. ספרם של מרכוס ופק נמסרסם לראשונה בתוך כתב העת *American Jewish Archives* נובמבר 1983. בנוסף, ראה: Alexandra S. Korros and Jonathan D. Sarna, *American Synagogue History: A Bibliography and State-of-the-Field Survey*, New York: Markus Wiener, 1988.

Deborah Dash Moore, *B'nai B'rith and the Challenge of Ethnic Leadership*, Albany, NY: SUNY Press, 1988; Benny Kraut, *From Reform to Ethical Culture: The Religious Evolution of Felix Adler*, Cincinnati 1979; Leonard J. Merwis, "The Social Justice Movement and the American Reform Rabbi", *American Jewish Archives* 7 (1955), pp. 171-230. במיוחד בעמ' 161-160.

Rudolf Glanz, *The Jewish Woman in America*, I-II, New York: Ktav, 1976; J.R. Marcus, *The American Jewish Woman: A Documentary History*, New York: Ktav, 1981; Ann Braude, "The Jewish Woman's Encounter with American Culture", in: R. Reuther and R.S. Keller (eds.), *Women and Religion in America*, New York: Harper & Row, 1981, I, pp. 150-192; Ellen M. Umansky and Diane Ashton, *Four Centuries of Jewish Women's Spirituality*, Boston: Beacon Press, 1992.

"אשת חיל". האנתרופולוגית ברברה קירשנבלט-גימבלט, שחקרה ספרי בישול יהודיים-אמריקניים, מצאה בהם מידע רב חשיבות – על גברים ונשים כאחד – בנוגע לשמירת שבת, חגים וכשרות באמריקה של המאה התשע-עשרה⁵⁰. מידע רב על עולמם הפנימי של יהודים אמריקנים במאה התשע-עשרה – על החיים בבית, על חיי החברה ועל נימוסים ומנהגים – עדיין גנח במקורות ובתעודות שטרם עובדו. ניתן ללמוד הרבה מאוסף המקורות המרוכז בשלושת כרכי זכרונותיהם של אמריקנים-יהודים, אשר נערכו בידי יעקב מרכוס, והמשקפים היבטים שונים של חיי היהודים באזורים שונים של ארצות הברית. בשנים 1859-1862 עבר באמריקה תייר יהודי בשם בנימין (I.J. Benjamin). ספרו המרתק, שבו תיאר את מסעותיו ואת חיי היהודים בעולם החדש כפי שניגלו לעיניו, תורגם מגרמנית לאנגלית בידי צ'ארלס רוניקוף והופיע בשני כרכים, עם מבוא של אוסקר הנדלין. ספרה האוטוביוגרפי הנפלא של הרייט לוין לוי – שלמרכה הצער כבר מזמן אינו בהישג יד – מתאר את חייה של משפחה יהודית אמידה בסאן-פראנסיסקו של תחילת המאה העשרים. הסופרת מחייה בכתיבתה את האנשים, את המקומות, ואפילו את הדעות הקדומות אשר עיצבו את עולם ילדותה. בעבודה מאלפת דומה בודקת אלכסנדרה ל' לוין את חייה של משפחת סולד מבוולטימור. תוך שימוש בשרידי מכתבים, היא מתארת יובל שנים של התפתחות תרבותית במשפחה יהודית יוצאת דופן, אשר ביתה הבכורה – הנרייטה – תפשה מקום מרשים בחיי הקהילה היהודית, והתפרסמה לימים כמייסדת אירגון "הדסה"⁵¹.

ההגירה הגדולה ממזרח אירופה

ההגירה הגדולה של יהודי מזרח אירופה לארצות הברית, אשר החלה בשנת 1881, שינתה את פני הקהילה היהודית האמריקנית ואת מהלכה של ההיסטוריה היהודית באמריקה. הרעיונות המרכזיים שאפיינו תקופה זו – המעבר המסובך מעולם "ישן" לעולם "חדש", התהליך הארוך של האמריקניזציה, והעלייה האיטית בסולם ההצלחה הכלכלית – עומדים בליבה של ספרות רבת היקף. חיבורים רבים מביאים את סיפורה של ההגירה בכללה, תוך התעלמות מן ההבדלים הרגיונליים המשמעותיים, שהבדילו בין יהודים מזרח אירופים ממקומות שונים. בעייה נוספת היא שרוב הספרים בנושא זה מתייחסים

50. Karla Goldman, "The Ambivalence of Reform Judaism: Kaufmann Kohler and the Ideal Jewish Woman", *American Jewish History* 79 (Summer 1990), pp. 477-499; Beth Wenger, "Jewish Women and Voluntarism: Beyond The Myth of Enablers", *American Jewish History* 79 (April 1989), pp. 16-36; Barbara Kirshenblatt-Gimblett, "The Kosher Gourment in the Nineteenth-Century Kitchen: Three Jewish Cookbooks in Historical Perspective", *Journal of Gastronomy* 2 (Winter 1986/7), pp. 51-88; Riv-Ellen Prell, "The Vision of Woman in Classical Reform Judaism", *The Journal of the American Academy of Religion* 50:4 (1982), pp. 575-589.

51. Jacob R. Marcus, *Memoirs of American Jews, 1775-1865*, Jewish Publication Society, 1955; Charles Reznikoff, *Three Years in America*, Salem, NH: Ayer, 1975; Harriet Lane Levy, *920 O'Farrell Street*, Doubleday, 1947; Alexandra Lee Levin, *The Szolds of Lombard Street*, Philadelphia: Jewish Publication Society, 1960. הביוגרפיה המקיפה האחרונה אשר נכתבה על הנרייטה סולד, היא: Joan Dash, *Summoned to Jerusalem: The Life of Henrietta Szold*, New York: Harper & Row, 1979.

לקהילות החוף המזרחי, בעוד שחווית ההגירה ממערב לנהר ההדסון טרם נחקרה כל צורכה.

הספר הטוב ביותר על ההגירה היהודית ממזרח אירופה נכתב בידי אירווינג האו. עולמס של אבותינו הוא עבודת סינתזה מרתקת ואחראית, המקיפה את סיפור ההגירה, התל מעזיבת העיירה המזרח אירופית ועד לעולמם של יהודי הפרברים לאחר מלחמת העולם השנייה. אמנם, הספר מתמקד בעיר ניו-יורק בלבד, והוא לקוי בנושאים לא מעטים, כגון הטיפול בנשים מהגרות או בחייהם הרתיים של המהגרים, אולם מעלותיו מכסות על חסרונותיו. ספר תיעודי אחר, המומלץ לקריאה במקביל, הוא ספרם של אירווינג האו וקנת' ליבו כיצד חיינו?, המכיל מקורות ראשוניים חשובים ואיורים רבים⁵². מבוא מצוין נוסף לסיפור ההגירה הגדולה ניתן למצוא בספרו הקלאסי של משה רישין על יהודי ניו-יורק. שלא כבעולמס של אבותינו, רישין דן בסיפור ההגירה בעיקר בתוך ההקשר של ההיסטוריה העירונית של ניו-יורק. פרק חשוב במיוחד בספרו נקרא "גרמנים נגד רוסים", ובו המחבר מנתח את המתחים הבין-קהילתיים הפנימיים בקרב יהודי ניו-יורק⁵³.

עבודות בסיסיות נוספות משלימות את סיפור ההגירה, תוך שהן בוחנות בפרטנות נושאים שונים שהאו ורישין מוכיחים בקצרה. מחקריהם של סוזן גלן, סירני שטאל ויינברג, ואליוזבט אוון מתמקדים במהגרת היהודיה; ספרה של אוון נוגע גם במהגרות מאיטליה ובכך מוענק לנושא המימד ההשוואתי. תומאס קסנר מתמקד בשאלת הניידות של המהגרים, ואף זאת תוך כדי השוואה בין איטלקים ויהודים. מסקנתו היא שבאשר למהגרים היהודים בניו-יורק (1880-1915) אמריקה אכן היתה ארץ האפשרויות הבלתי מוגבלות, הרבה יותר משהיתה כזאת לקבוצות מהגרים אחרות. סטפן ברומברג, בספרו הולכים לאמריקה, מסביר ומנמק תופעה זו ביתר פירוט, עם שהוא עומד על מפגש המהגרים היהודים עם מערכת בתי הספר הציבוריים של ניו-יורק. הוא מונה את יתרונותיהן ואת חסרונותיהן של תוכניות "אמריקניזציה", ומראה כיצד הצליחו בתי הספר הציבוריים לספק לילדים את הכלים החיוניים להתקדמותם⁵⁴. ספרו הקלאסי של אריה גורן, *New York Jews and the Quest for Community*, בוחן מימד אחר של תהליך האמריקניזציה, והוא נסיונם של מנהיגים יהודים בניו-יורק בתחילת המאה העשרים, ליצור קהילה יהודית מאורגנת ומאוחדת, על ידי שילוב של מסגרות יהודיות

Irving Howe, *World of Our Fathers*, Harcourt, Brace & Jovanovich, 1976, Paperback: Schocken, 1990; Irving Howe and Kenneth Libo, *How We Lived*, New York: Richard Marek, 1979.

Moses Rischin, *The Promised City: New York's Jews, 1870-1914*, Harvard UP, 1962; Paperback: Harper & Row, 1970.

Susan A. Glenn, *Daughters of the Shtetl*, Cornell UP, 1990; Sydney Stahl Weinberg, *The World of Our Mothers*, University of North Carolina Press, 1988, Paperback: New York: Schocken, 1990; Elizabeth Ewen, *Immigrant Women in the Land of Dollars*, New York: Monthly Review Press, 1985; Thomas Kessner, *The Golden Door*, Oxford UP, 1977; Stephan F. Brumberg, *Going to America, Going to School*, Praeger, 1986; Bernard Weiss (ed.), *American Education and the European Immigrant, 1840-1940*, Urbana: University of Illinois, 1982; Joel Perlmann, *Ethnic Difference: Schooling and Social Structure among the Irish, Italians, Jews and Blacks in an American City, 1880-1935*, New York: Cambridge UP, 1988.

מסורתיות עם ערכים אמריקנים בני הזמן. הניסיון אמנם נכשל, אך באמצעות סיפורה של הקהילה גורן מצליח לתאר נושאים רבים הקשורים בחוויית המהגרים. לבסוף, כמעין חטיבה בפני עצמה, עומד ספרו של האצין האפגוד, רוח הגטו, שנדפס לראשונה בשנת 1902, ויצא לאור שוב בשנת 1967, עם מבוא מצויין של משה רישין⁵⁵. לדברי רישין, ספר זה הוא "המחקר האוטנטי הראשון, מעשה ידי מתבונן מן החוץ, על החיים הפנימיים של קהילת מהגרים יהודית באמריקה", המשרטט "תמונה מבריקה של תור הזהב בלואר-איסט-סייד". הספר מלווה ביותר מחמישים ציורים של יעקב אפשטיין, ועדיין הוא בחינת מבוא מצויין לחיי התרבות בגטו המהגרים היהודים בניו-יורק.

בשנים האחרונות מתפרסמות יותר ויותר עבודות פרטניות על נושאים שונים הקשורים בהיסטוריה של ההגירה היהודית ממזרח אירופה. פמלה נדל, למשל, עסקה בשלב הראשון של תהליך ההגירה – חוויית המסע לאמריקה באוניית קיטור⁵⁶. יעקב לינדנטאל ודבורה דבורק בדקו את ההיבטים החברתיים וההיסטוריים של התברואה הציבורית והטיפול הרפואי ביחידים בתוך הקהילה היהודית המהגרת⁵⁷. פרטים חדשים רבים פורסמו על ידי גארי דין בסט וברנארד מרינבאך על המאמץ, שהיה קשור בתנועת גלוסטון (Galveston Movement), להפנות מהגרים מניו-יורק לנמל של טקסס⁵⁸. אורי הרשר ורוברט אלן גולדברג העמיקו במחקריהם בשאלות שונות הקשורות בקהילות החקלאיות של מהגרים יהודים⁵⁹. ג'פרי גורוק שירטט, בניחות מבריק, תמונה מאלפת של קהילת המהגרים היהודית בשכונת הארלם שבניו-יורק, ועמד על מקומה החשוב בהיסטוריה היהודית העירונית והדתית⁶⁰. מארק סלובין ופרד סומקין ניתחו ברגישות את המוסיקה העממית של המהגרים ועקבו אחרי השלכותיה על חוויית היסוד של המהגרים היהודים⁶¹. אנדרו היינז התמקד בחוויית השפע, ובתהליך שבו אימצו המהגרים את

Arthur A. Goren, *New York Jews and the Quest for Community*, Columbia UP, 1970, .55
Paperback: 1982; Hutchins Haggood, *The Spirit of the Ghetto*, Belknap Press of Harvard
UP, 1967.

Pamela S. Nadell, "The Journey to America by Steam: The Jews of Eastern Europe in .56
Transition", *American Jewish History* 71 (1981), pp. 269-284.

Jacob Jay Lindenthal, "Abi Gezunt: Health and the Eastern European Jewish Immigrant", .57
American Jewish History 70 (1981), pp. 420-441; Deborah Dwork, "Health Conditions of
Immigrant Jews on the Lower East Side of New York, 1880-1914", *Medical History* 25 (1981),
pp. 1-40.

Gary Dean Best, "Jacob Schiff's Galveston Movement: An Experiment in Immigrant .58
Deflection, 1907-1914", *American Jewish Archives* 30 (1978), pp. 43-79; Bernard Marinbach,
Galveston: Ellis Island of the West, Albany, NY 1983.

Uri D. Herscher, *Jewish Agricultural Utopias in America, 1880-1916*, Detroit 1981; Robert .59
Alan Goldberg, *Back to the Soil: The Jewish Farmers of Clarion, Utah and Their World*, Salt
Lake City, Utah 1986.

Jeffrey S. Gurock, *When Harlem was Jewish, 1870-1930*, New York 1979. .60

Mark Slobin, *Tenement Songs: The Popular Music of the Jewish Immigrants*, Chicago 1982; .61
Fred Somkin, "Zion's Harp by the East River: Jewish-American Popular Songs in
Columbus's Golden Land, 1890-1914", *Perspectives in American History* [n.s.] 2 (1985), pp.
183-220.

הערכים האמריקנים המטריאליסטיים⁶². מחקריהם של חנה קליגר, דניאל סויר ומיכאל וייסר לימדו אותנו להעריך יותר את פעילותם הארוכה ורבת ההשפעה של אירגוני ה"לאנדסמאנשאפטן", אותם אירגונים התנדבותיים שהקלו הרבה את המעבר מהעולם הישן לעולם החדש⁶³.

לבד מן הספרים והמחקרים, נתפרסמו גם מקורות ראשוניים רבים, העוזרים להבין את חוויית ההגירה היהודית ממזרח אירופה. מרי אנטין תיארה, בשנת 1899, בהיותה בגיל 12, את מסעה מפולין לאמריקה, ומאוחר יותר, בהיותה בת שלושים, ומתוך ראייה בוגרת יותר, את עולמה החדש. רגישותה וכושר האבחנה שלה, וכן גם מיקוד הסתכלותה במשמעות ההגירה לנשים וילדים, מסבירים מדוע הדפסו שני ספריה שוב⁶⁴. עם זאת יש לזכור, שבכתיבתה של אנטין היתה מגמה מוסתרת: התנגדות למי שצידדו בהטלת הגבלות על ההגירה בטענה שהמהגרים החדשים לא יצליחו להשתלב בחברה האמריקנית. זכרונות נוספים, שנכתבו בזמנים ובמקומות שונים ומתוך מגמות שונות, ניתן למצוא בספרים שנערכו בידי סטיבן רובין, אורי הרשר, טנלי צייט, והרולד ריבלוב⁶⁵. גם הסיפורת האמריקנית-יהודית מציעה תיאורים רבי רושם של חוויית ההגירה. המפורסם בין הספרים הללו הוא ספרו של אברהם כאהן, *עלייתו של דוד לוינסקי* (1917), שלדעת רבים הוא רומאן ההגירה הטוב בסוגו. כאהן, שהיה עורכו של העיתון *בידיש פאָרווערטס*, כתב את הספר בגוף ראשון, ותיאר בו את חייו ותפישת עולמו של מהגר יהודי טיפוסי שנמלט מהעוני ברוסיה. מהגר זה עבד לפרנסתו ב"סדנאות הזיעה" של ניו-יורק, והגיע – מצליח לכאורה אך בודד וחסר סיפוק בפנימיותו – למעמד של יצרן גדול של בגדים בעיר. מצדו הפטיכולוגי, הספר הוא אכן יחיד במינו. את כתיבתו המוקדמת, בדינית ותיעודית כאחת, של כאהן בנושא ההגירה אפשר למצוא כעת באוסף

62. Andrew R. Heinze, *Adapting to Abundance: Jewish Immigrants, Mass Consumption, and the Search for American Identity*, New York: Columbia UP, 1990.

63. Hannah Kliger, "Traditions of Grass-Roots Organization and Leadership: The Continuity of Landsmanshaftn in New York", *American Jewish History* 76 (September 1986), pp. 25-39
idem, "A Home Away from Home: ; לנרשא הלאנדסמאנשאפטן)", *Participation in Jewish Immigrant Associations in America*, in: Walter P. Zenner (ed.), *Persistence and Flexibility: Anthropological Perspectives on the American Jewish Experience*, Albany, NY 1988; *idem*, *Jewish Hometown Associations and Family Circles in New York*: Bloomington: Indiana UP, 1992; Daniel Soyer, "Between Two Worlds: The Jewish Landsmanshaftn and Immigrant Identity", *American Jewish History* 76 (1986), pp. 5-24; Michael R. Weisser, *A Brotherhood of Memory: Jewish Landsmanshaftn in the New World*, New York 1985.

64. Mary Antin, *From Plotzk to Boston* [1899], New York: Markus Wiener Publishing, 1985; *idem*, *The Promised Land* [1912], Princeton UP, 1985.

65. Steven J. Rubin, *Writing Our Lives: Autobiographies of American Jews, 1890-1990*, Philadelphia: Jewish Publication Society, 1991; Uri Herscher, *The East European Jewish Experience in America: A Century of Memories*, Cincinnati: American Jewish Archives, 1983; Stanley F. Chyet, *Lives and Voices: A Collection of American Jewish Memoirs* Philadelphia: Jewish Publication Society, 1972; Harold U. Ribalow, *Autobiographies of American Jews*, Philadelphia: Jewish Publication Society, 1965.

סיפוריו הקצרים, ובאנתולוגיה מבריקה שערך משה רישיין⁶⁶. בעל עוצמה לא פחותה הוא סיפורה הבדיוני של אנזיה ייזרסקה משנת 1925, המתאר את חוויית היהודי המהגר מנקודת מבטה של אישה, תוך התמקדות במאבק שבין אב, השייך עדיין לעולם הישן, לבין ביתו, שהפכה כבר לחלק מן העולם החדש. מבחר נוסף מכתביה של ייזרסקה נתפרסם לאחרונה מחדש⁶⁷. *Call it Sleep*, ספרו של הנרי רות' משנת 1934, שינתגלה בשנות השישים ונחשב כיום ספר קלאסי בספרות האמריקנית המודרנית, מציג תמונה עגומה של חיי המהגרים, מנקודת מבטו של ילד הגדל בבניין מגורים צפוף אוכלוסין בניו-יורק. התמונה הקשה מכולן היא זו שהוצגה בשנת 1930 על ידי מיכאל גולד, קומוניסט מוצהר, שביקש למחות בסיפורו נגד מצבם העלוב של המהגרים בימי השפל הכלכלי⁶⁸.

שני ספרים חשובים נוספים, שנכתבו למהגרים בשפתם, תורגמו לאחרונה לאנגלית. הספר הראשון, פרי עטו של הרב ההונגרי משה ויינברגר, נכתב בעברית בשנת 1887 והוא מוקדש לתיאור מצבה של היהדות האורתודוקסית באמריקה. המחבר, הרואה באמריקה מדינה הומרנית ולא מוסרית, מציע בספרו תיאור בלתי שכיח ושלילי במיוחד של חיי המהגרים היהודים מנקודת מבט דתית-מסורתית. הספר השני, בעריכתו של יצחק מצקה, מכיל אוסף מרתק של מכתבים, שפורסמו במקורם במדור המכתבים למערכת של העיתון פארווערטס. המכתבים פורשים קשת רחבה של בעיות וקשיים – פוליטיים, רומאנטיים, דתיים, ובין-דוריים – שעמם התמודדו המהגרים⁶⁹.

בין שתי מלחמות העולם

מלחמת העולם הראשונה ותחילתן של מגבלות הגירה נוקשות בשנת 1924, סימנו את ראשיתו של עידן חדש בתולדותיהם של היהודים באמריקה, שבו הגיעה יהדות אמריקה לעושר, עוצמה והשפעה על המהלכים הלאומיים והבין-לאומיים. ספרו החדש של הנרי פיינגולד הוא המחקר ההיסטורי הראשון המתאר באופן מקיף את התקופה הזאת⁷⁰. מחקרים קדמים דנו בסוגיות ספציפיות, כגון אנטישמיות, ציונות, שואה, ורבות אחרות, אולם אלה לא יכלו להסביר כיצד פרוחה יהדות אמריקה בתקופה זו והפכה לקהילה היהודית המובילה בתפוצות, ולקבוצה בעלת עוצמה, שהשפעתה כה גדולה על החיים

- Abraham Cahan, *The Rise of David Levinsky* [1917], New York: Harper & Row, 1960; *idem*, .66
Yekl and the Imported Bridegroom and Other Stories of the New York Ghetto, Dover, 1978;
Moses Rischin, *Grandma Never Lived in America: The New Journalism of Abraham Cahan*,
Indiana UP, 1985.
- Anzia Yezierska, *Bread Givers* [1925], George Braziller, 1975; *The Open Cage: An Anzia
Yezierska Collection*, New York: Persea Books, 1979. .67
- Henry Roth, *Call it Sleep* [1934], Avon, 1964; Michael Gold, *Jews Without Money* [1930], .68
Avon, 1965.
- Jonathan D. Sarna, *People Walk on Their Heads: Moses Weinberger's Jews and Judaism in
New York*, Holmes & Meier, 1981; Isaac Metzker (ed.), *A Bintel Brief*, 1971, Paperback: New
York: Schocken, 1990. .69
- Henry Feingold, *A Time for Searching: Entering the Mainstream, 1920-1945*, Baltimore: .70
Johns Hopkins UP, 1992. בין המחקרים המוקדמים יותר העוסקים בתקופה זו יש למנות את:
Lucy S. Dawidowicz, *On Equal Terms: Jews in America, 1881-1981*, New York 1982; Milton
Plesur, *Jewish Life in Twentieth-Century America — Challenge and Accommodation*,

באמריקה. בעייה זו נעוצה, ככל הנראה, ב"דגם הדורי" שאימצו להם היסטוריונים יהודים רבים. דגם זה מנסה להסביר תערובת של התפתחויות פוליטיות, חברתיות, כלכליות, תרבותיות ודתיות על פי הגדרת הפרובלמטיקה המיוחדת של "דורות" שונים בתולדות יהודי אמריקה. יש לציין שהדגם עשוי להטעות, משום שהוא מתעלם מן המהגרים שהגיעו לאמריקה לפני שנת 1881, ומאלה שבאו מאוחר יותר. הוא גם מושפע מגישה דטרמיניסטית, וההתייחסות לסדר הדורות באה בו כתחליף לניתוח מעמיק. למעשה, ההיסטוריה היהודית האמריקנית הושפעה תמיד יותר מן האירועים שהתרחשו בארצות הברית ובעולם, מאשר מבעיית "דור" זה או אחר.

חלק מן הבעיה קשור גם באופי הבלתי מאוזן של חקר תולדות יהודי אמריקה, שנטה להתמקד במספר קטן של פרשיות סנסציוניות, ולהזניח את התמורות המשמעותיות שנמשכו לאורך שנים רבות והיו מוצגות יותר. אמנם, אנו יודעים הרבה על מנהיגים יהודים אמריקנים בתקופת השואה, אבל רק מעט – לפחות עד שנתפרסם ספרו הנזכר של פיינגולד – על טיב השינויים שפקדו מנהיגות זו, ועל הסיבות שהביאו לירידת כוחה ולשקיעתה. בדומה לכך, ניתן לקרוא כמה וכמה ספרים על האנטישמיות בשנים שבין שתי מלחמות העולם, אך רק מעט מזעיר על התמודדותם של יהודים אמריקנים עם התופעה, על הדרכים שבהן התגברו על המגבלות שהכבירו על קבלת יהודים לאוניברסיטאות ולקולגים, ועל הצלחתם – למרות כל זאת – להתקדם ולהיות לכוח חברתי מוביל. ראוי לציין כמה מבין הספרים הרבים והחשובים על תולדות יהודי אמריקה במאה העשרים שיצאו לאור לאחרונה. ספרה בעל המעוף והתייחסות המתדולוגי של דבורה דש מור על עולמם של ילדי מהגרים יהודים ממזרח אירופה שהגיעו לניו-יורק מתאר את צמיחת המדעות האתנית היהודית של המעמד הבינוני. היהודים בני הדור השני, מסבירה מור, "הצליחו לקשור בין הווייתם הניו-יורקית וקיומם היהודי... תוך שהם בונים קהילות חדשות, תומכים בחינוך החילוני בבתי הספר הציבוריים, מארגנים את מוסדותיהם הדתיים והפילנתרופיים, ומשתלבים במערכת הפוליטית. בכך קבעו את גבולות ההתבוללות היהודית בחברה האמריקנית"⁷¹. מחקרים מאלפים אחרים, התומכים בתיוזה הבסיסית של דש מור, הם עבודתו של ג'פרי גורוק על ההיסטוריה החברתית של ישיבה יוניברסיטי, וספרה של ג'נה וייסמן ג'וסליט המצייר דיוקן חי של הקהילה האורתודוכסית המודרנית בניו-יורק בשנים שבין שתי מלחמות העולם. שניהם מציגים, בדרכים שונות, את המאמצים לפשר בין עולם המסורת היהודית לבין חוויית החיים באמריקה. ספר אחר של ג'וסליט, העוסק בפשיעה היהודית באותה תקופה, מחזק טענה זו מכיוון אחר לחלוטין, שכן הוא מוכיח איך הלכו ופחתו הפשיעה היהודית מחד גיסא, והחששות של יהודי ניו-יורק ממנה מאידך גיסא, ככל שגברה ההרגשה של "להיות בבית באמריקה"⁷². בשנת 1990 התקיימה במוזיאון היהודי בניו-יורק, תצוגה בשם:

Chicago 1982; Judd L. Teller, *Strangers and Natives: The Evolution of the American Jew from 1921 to the Present*, New York 1968
במחקרו של גרטנר: Lloyd P. Gartner, *The Midpassage of American Jewry, 1929-1945*,
Feinberg Memorial Lecture, Cincinnati 1982.

Deborah Dash Moore, *At Home in America: Second Generation New York Jews*, New York 1981, p. 4.

Jeffrey S. Gurock, *The Men and Women of Yeshiva*, New York 1988; Jenna Weissman Joselit, *New York's Jewish Jews: The Orthodox Community in the Interwar Years*,

.Getting Comfortable in New York: The American Jewish Home, 1880-1950 המוצגים בתערוכה זו אכן המחישו בעליל כי התרבות הביתית של יהודים אמריקנים התפתחה בדפוס דומה: ככל שהשנים עברו, היהודים הרגישו יותר ויותר "בבית" באמריקה.

תחושת הביטחון העצמי הגובר שתוארה על ידי דבורה דש מור ואחרים, נשענת על שתי הנחות אידיאולוגיות שהחלו להיבחן רק לאחרונה: הראשונה, רעיון הפלורליזם התרבותי (ולאחר מכן האתני), דהיינו אימוץ המודל האמריקני הבסיסי המאפשר למיעוטים דתיים ואתניים להיות בעת ובעונה אחת גם נפרדים וגם שווים; והשנייה, רעיון המסורת ה"יהודית-נוצרית", שפתח דרך לשיתוף פעולה בין-דתי, והמיר את הראייה הצרה של "אמריקה נוצרית" בדגם כללי ורחב יותר של אמריקה "פרוטסטנטית-קתולית-יהודית". וורנר סולורט ומארק סילק התחקו אחר המקורות שהביאו להתפתחותם של רעיונות אלו במחשבה האמריקנית, אך השלכותיהם השונות על גורלם של יהודי אמריקה ממתונות עדיין למחקר מעמיק. בהקשר זה ראוי לציין גם את מחקריו של בני קראוט על שורשיה ומקורות יניקתה של התנועה הבין-דתית⁷³.

תופעה פחות מובנת היא כיצד יישבו יהודי אמריקה את הסתירה בין תחושת האופטימיות הבלתי מסוייגת שלהם בכל הנוגע לאמריקה ובין מציאות החיים של אנטישמיות חברתית, חאת תוך כדי תמיכה נלהבת במדינה היהודית. דווקא נושאים אלה נחקרו ביסודיות ובהעמקה⁷⁴. מחקרים חדשים הרחיבו את ידיעותינו, עם שהם מעוררים

Bloomington, IN 1990; *idem*, *Our Gang: Jewish Crime and the New York Jewish Community, 1900-1940*, Bloomington, IN 1983. על סוגיית הפשע היהודי, ראה: Robert Rockaway, "The Rise of the Jewish Gangster in America", *Journal of Ethnic Studies* 8 (1980), pp. 31-44; Arthur A. Goren, "Saints and Sinners: The Underside of American Jewish History", *Brochure Series of the American Jewish Archives*, 7, Cincinnati, American Jewish Archives, 1988. ניו-יורק היתה, באותה תקופה, בית ליותר מארבעים אחוזים של יהודי אמריקה, מובן אפוא מדוע כל החוקרים שנוכרו לעיל התמקדו ביהודי ניו-יורק, והסיקו מהם על הקהילה היהודית באמריקה בכלל. עם זאת, מן הראוי שתיכתבנה עבודות נוספות גם על היהודים באזורים אחרים של אמריקה.

Werner Sollors, *Beyond Ethnicity: Consent and Descent in American Culture*, New York 1986; Mark Silk, "Notes on the Judeo-Christian Tradition in America", *American Quarterly* 36 (1984), pp. 65-85; Benny Kraut, "Towards the Establishment of the National Conference of Christians and Jews: The Tenuous Road to Religious Goodwill in the 1920s", *American Jewish History* 77 (1988), pp. 388-412; *idem*, "A Wary Collaboration: Jews, Catholics, and the Protestant, Goodwill Movement", in: William R. Hutchinson (ed.), *Between the Times: The Travail of the Protestant Establishment in America, 1900-1960*, New York 1989, pp. 193-230.

על אנטישמיות, ראה: Nathan C. Belth, *A Promise to Keep*, New York: Anti-Defamation League, 1979; John Higham, *Send These to Me*, 2nd ed., Baltimore: Johns Hopkins UP, 1984; Michael N. Dobkowski, *The Tarnished Dream*, Westport: Greenwood Press, 1979. הספר הטוב ביותר בנושא זה הוא: David A. Gerber (ed.), *Anti-Semitism in American History*, Urbana: University of Illinois Press, 1986. על ציונות, ראה: Melvin I. Urofsky, *American Zionism from Herzl to the Holocaust*, New York: Anchor, 1976; Naomi W. Cohen, *American Jews and the Zionist Idea*, New York: Ktav, 1975; Samuel Halperin, *The Political World of American Zionism*, Detroit: Wayne State UP, 1961; Yonathan Shapiro, *Leadership of the*

פולמוס סביב נושאים כגון היקף ומהות האנטישמיות האמריקנית, מקומו של לואי ברנדייס בתנועה הציונית, האבתנה בין ציונות, לא-ציונות ואנטי-ציונות, ומערכת היחסים בין התנועה הרפורמית לבין הציונות.⁷⁵ אולם העמדות האמביוולנטיות והסתירות הפנימיות בחיי יהדות אמריקה בתקופה זו לא נותחו עדיין ברחבות אופקים נאותה. לפי שעה, ניתן ללמוד הרבה ממאמציהם של הוגים יהודים באמריקה להתמודד עם כמה מן האתגרים המאיימים, לכאורה, על התחושה הרווחת, שיהדות ואמריקניות הולמות זו את זו. ארנולד איזון סוקר בספרו, *עם הבחירה באמריקה*, מגוון רחב של תשובות לשאלות העולות מן הרעיון היהודי של "עם בחירה", והוא מראה כי סוגיה זו "העסיקה במיוחד את אנשי המחשבה היהודית באמריקה, כיוון שהבנתה היתה חיונית להגדרת מהותו ומיהותו של היהודי האמריקני".⁷⁶

נושא מרכזי נוסף, החשוב להבנת ההקשר הרחב של התקופה, קשור, כמובן, בשאלה המציקה בדבר מקומה ופועלה של יהדות אמריקה בתקופת השואה. ספרים רבים שנכתבו לאחרונה עוסקים בנושא זה, החל מספרו רב-המכר של דוד ויימן, וכלה במחקרו של דוד קרנצלר על תגובת האורתודוכסיה היהודית לשואה. ישנם מחקרים העוסקים בהתעלמותו של המימשל האמריקני מן השואה, בדרך שבה דיווחה העיתונות הלאומית והפרוטסטנטית על השואה, באופני תגובתם של מנהיגים יהודים לשואה, בהגירתם של פליטי השואה לאמריקה ובאופן שבו השתקמו נפשית וכלכלית, ובנושאים רבים נוספים.⁷⁷

,*American Zionist Organization*, Urbana: University of Illinois Press, 1971; אביתר פריזל, *התנועה הציונית בארצות הברית בשנים 1897-1914*, תל-אביב 1970.

75. ראה במיוחד: Jonathan D. Sarna, "American Anti-Semitism", in: David Berger (ed.), *History and Hate: The Dimensions of Anti-Semitism*, Philadelphia 1986, pp. 115-128; Leonard Dinnerstein, "The Historiography of American Antisemitism", in: L. Dinnerstein (ed.), *Antisemitism and the American Jewish Experience*, New York 1987, pp. 256-267; Henry L. Feingold, "Investing in Themselves: The Harvard Case and the Origins of the Third American-Jewish Commercial Elite", *American Jewish History* 77 (1988), pp. 530-553; "The Influence of Zionism on the American Jewish Community: An Assessment by Israeli and American Historians", *American Jewish History* 75 (1985), pp. 130-183; Evyatar Friesel, "American Zionism and American Jewry: An Ideological and Communal Encounter", *American Jewish Archives* 40 (1988), pp. 5-23; Ben Halpern, *A Clash of Heroes: Brandeis, Weizmann, and American Zionism*, New York: Oxford UP, 1987; Thomas A. Kolsky, *Jews Against Zionism: The American Council for Judaism, 1942-1948*, Philadelphia: Temple UP, 1990; Michael A. Meyer, "American Reform Judaism and Zionism: Early Efforts at Ideological Rapprochement", *Studies in Zionism* 7 (1983), pp. 49-64; לא-ציונים באמריקה במאבק על המדינה, ירושלים: הספרייה הציונית, 1984.

76. Arnold M. Eisen, *The Chosen People in America*, Bloomington, IN: Indiana UP, 1983. מרדכי מ' קפלן, המנהיג היהודי האמריקני אשר ייסד את התנועה להתחדשות היהדות (Reconstructionist Movement), הביך וקומם את הזרמים הדתיים והאינטלקטואליים השונים ביהדות אמריקה, ראה בביוגרפיה הנכתבת בידי מל סקלט (Mel Scult), וכן: Emanuel S. Goldsmith et al (eds.), *The American Judaism of Mordecai M. Kaplan*, New York: NYU Press, 1990.

77. David S. Wyman, *The Abandonment of the Jews: America and the Holocaust, 1941-1945*, New York 1984; David Kranzler, *Thy Brother's Blood: The Orthodox Jewish Response*

אכן, מספר המחקרים שהוקדשו בעשור האחרון לנושא זה בלבד שווה, ושמה אף עולה, למספרם של כלל המחקרים העוסקים בתולדות יהודי אמריקה במאות השמונה-עשרה והתשע-עשרה. השאלה המרכזית הנשאלת, מתוך מבט לעתיד, היא האם נושאים אלה אכן משמעותיים דיים כדי שיושקעו בהם משאבים מחקרניים נוספים. יותר מכל אנו זקוקים עתה למחקר שיציג תמונה שיטתית וכוללת של השפעת השואה על החיים באמריקה בכלל, ועל החיים היהודיים בפרט; שאלות אלו אכן מעסיקות כיום כמה וכמה חוקרים. אך דומה שמה שדרוש אף יותר, הוא פרישה רחבה של רקע והקשר היסטורי, כלומר מחקרים העוסקים בחיים הפוליטיים והתרבותיים של יהדות אמריקה ואירופה החל מהמאה התשע-עשרה והמנתחים את הנסיון והתבונה הפוליטית שצברו יהודי אמריקה תוך כדי התמודדות עם משברי שנות השלושים והארבעים של המאה העשרים. גישתו ההיסטורית החדשה של הנרי פיינגולד עונה על חלק מהשאלות שהועלו. במקום לראות את תגובותיה של יהדות אמריקה בתקופת השואה כמתקמות במין ריק היסטורי, גישה שכיחה כיום, יש לראותן חלק מן הרצף של תולדות היהודים באמריקה, וכפרק בסיפור ארוך שטרם נכתב במלואו⁷⁸.

התקופה שלאחר מלחמת העולם השנייה

ההיסטוריה של חיי היהודים באמריקה בתקופה שלאחר מלחמת העולם השנייה החלה רק עתה להיחקר. הנושאים המרכזיים של תקופה זו – הקמת מדינת ישראל והשפעתה על התפוצות, היחלשות האנטישמיות, העלייה בכוחן של הפררציות היהודיות, מעורבותם הגוברת והולכת של היהודים בחיי הכלכלה, התרבות, והפוליטיקה

during the Holocaust, New York, 1987; Monty Noam Penkower, *The Jews were Expendable: Free World Diplomacy and the Holocaust*, Urbana, IL 1983; Richard Breitman and Alan M. Kraut, *American Refugee Policy and European Jewry, 1933-1945*, Bloomington, IN 1988; Deborah E. Lipstadt, *Beyond Belief: The American Press and the Coming of the Holocaust, 1933-1945*, New York 1986; Robert W. Ross, *So It Was True: The American Protestant Press and the Nazi Persecution of the Jews*, Minneapolis, MN 1980; Moshe R. Gottlieb, *American Anti-Nazi Resistance, 1933-1941*, New York 1982; Haskel Lookstein, *Were We Our Brother's Keepers? The Public Response of American Jews to the Holocaust, 1938-1944*, New York 1985; Rafael Medoff, *The Deafening Silence: American Jewish Leaders and the Holocaust*, New York 1987; Sharon R. Lowenstein, *Token Refuge: The Story of the Jewish Refugee Shelter at Oswego, 1944-1946*, Bloomington, IN 1986; Ruth Gruber, *Haven: The Unknown Story of 1000 World War II Refugees*, New York 1983; Abraham L. Sachar, *The Redemption of the Unwanted*, New York 1983; Jarell C. Jackman and Carla M. Borden (eds.), *The Muses Flee Hitler: Cultural Transfer and Adaptation, 1930-1945*, Washington, D.C. 1983; Abraham J. Peck and Uri D. Herscher (eds.), *Queen City Refuge*, West Orange, NJ 1989; Leonard Dinnerstein, *America and the Survivors of the Holocaust*, New York 1982; Barbara Stern Burstin, *After the Holocaust: The Migration of Polish Jews and Christians to Pittsburgh*, Pittsburgh, PA 1989; Abraham J. Peck (ed.), *The German-Jewish Legacy in America, 1938-1988*, Detroit 1989.

78. ראה: Henry Feingold, "Who Shall Bear the Guilt for the Holocaust: The Human Dilemma", *American Jewish History* 68 (1979), pp. 261-282; *idem*, *Did American Jewry Do Enough during the Holocaust?*, B.G. Rudolph Lectures in Judaic Studies, Syracuse, NY 1985.

האמריקנית, השינויים בחייהם הדתיים, צמיחתן של תנועות נשים יהודיות, הגידול במספר נישואי התערובת או גיור בני זוג, הגלים החדשים של מהגרים זרים, התפרושת הגיאוגרפית החדשה המתבטאת ביציאת יהודים מן הערים לפרברים והמעבר המתמשך אל "חגורת השמש" (מדינות המערב ופלורידה) – יהיו וודאי במרכז עניינם של היסטוריונים אשר יעסקו בשנים הבאות בתולדות יהודי אמריקה.⁷⁹

נוסף על כך, יש לא מעט נושאים ששורשם בעבר הרחוק יותר ומחקרם עשוי להשפיע על הבנת החיים היהודיים באמריקה שלאחר המלחמה. כך למשל, הפריחה הנוכחית של תרבות יהודית אמריקנית ושל מחקר תולדות יהודי אמריקה, עומדת, לכאורה, בסתירה לחוסר הידע המדהים של היהודים עצמם בכל הקשור בהתפתחות התרבות היהודית האמריקנית למן המאה התשע-עשרה ואילך.⁸⁰ ההיסטוריה של הפרוציות ושל הפילנטרופיה היהודית לוקה אף היא בהזנחה דומה, אף על פי שמרכזיותן של תופעות אלה בחיי היהודים באמריקה אינה מוטלת בספק.⁸¹ גם ההיסטוריה של החינוך היהודי ותפקידם של היהודים בעיצוב דמותו של החינוך האמריקני בכלל ממתנינם להיסטוריון שיעסוק בהם, ופריצת הדרך של אריה גרטנר מעידה על האפשרויות הרבות הגלומות בתחום זה.⁸² לבסוף, יש הבנה גוברת והולכת לעובדה ש"יהדות אמריקה", כפי שזו נתפשה באופן מסורתי על ידי ההיסטוריונים, היא, למעשה, הרבה פחות מסכום כל חלקיה, ושהשימוש במונח זה מסתיר מאחוריו שונות וגיוון באופיין של הקהילות היהודיות המרכיבות יהדות זו. הפלורליזם הפנימי של הקהילה היהודית האמריקנית – המחולקת, בדומה לאמריקה כולה, למגוון נרחב של תת-קבוצות, השונות זו מזו מסיבות דתיות, גיאוגרפיות, תרבותיות, פוליטיות וחברתיות – מחזק את ראיית המורכבות של החיים היהודיים באמריקה.⁸³ האתגר הניצב בפני היסטוריונים העוסקים בתולדות יהודי

Chaim I. Waxman, *America's Jews in Transition*, Philadelphia 1983; Jack Wertheimer, "Recent Trends in American Judaism", *American Jewish Year Book* 89 (1989), pp. 63-162; *Studies in Contemporary Jewry* 8 (1992), pp. 3-149.

Jonathan D. Sarna, *JPS: The Americanization of Jewish Culture, 1888-1988*, Philadelphia: Jewish Publication Society, 1989; Stephen J. Whitfield, *Voices of Jacob, Hands of Esau: Jews in American Life and Thought*, Hamden, CT: Archon Books, 1984; *idem*, *American Space, Jewish Time*, Hamden, CT: Archon Books, 1988; Susanne Klingenstein, *Jews in the American Academy, 1900-1940*, New Haven: Yale UP, 1991.

Marc Lee Raphael, *Understanding American Jewish Philanthropy*, New York: Ktav, 1979; Abraham J. Karp, *To Give Life: The UJA in the Shaping of the American Jewish Community*, New York: Schocken, 1981.

Lloyd P. Gartner, *Jewish Education in the United States: A Documentary History*, New York: Teacher's College Press, 1969; *idem*, "Temples of Liberty Unpolluted: American Jews and the Public Schools, 1840-1875", in: Bertram W. Korn (ed.), *A Bicentennial Festschrift for Jacob Rader Marcus*, New York: Ktav, 1976, pp. 157-189; Judah Pilch (ed.), *A History of Jewish Education in America*, New York: American Association for Jewish Education, 1969.

Daniel J. Elazar, *Community and Polity: The Organizational Dynamics of American Jewry*, Philadelphia: Jewish Publication Society, 1976. *והבעייתיות מנקודת מבטו של חוקר מדעי המדינה, ראה גם:* Gary A. Tobin and Alvin Chenkin, "Recent Jewish Community Population Studies: A Roundup", *American Jewish Year Book* 85 (1985), pp. 154-178. *למחקרים* (לעיל, הע' 47).

אמריקה קשור במורכבות זו: איך להשתחרר מהאגדות הרומנטיות על מעלותיה הטובות של יהדות אמריקה, וכיצד ניתן להסביר, בדרך מחקרית, את ההתפתחויות והתמורות שחלו ועדיין חלות בקהילה הזאת לרורותיה.

עיקריים העוסקים בתת-קהילות וביחידות הגיאוגרפיות השונות של היהודים באמריקה, ראה: Marc Angel, *La America: The Sephardic Experience in the United States*, Philadelphia, Jewish Publication Society, 1982; Joseph M. Papo, *Sephardim in Twentieth Century America: In Search of Unity*, San Jose 1987; Jack Kugelmass (ed.), *Between Two Worlds: Ethnographic Essays on American Jewry*, Ithaca: Cornell UP, 1988; Steven M. Lowenstein, *Frankfurt on the Hudson: The German-Jewish Community of Washington Heights, 1933-1983, Its Structure and Culture*, Detroit Wayne State UP 1991; Nathan M. Kaganoff and Melvin I. Urofsky (eds.), *Turn to the South: Essays on Southern Jewry*, Waltham: American Persistence and Flexibility; Jewish Historical Society, 1979 (לעיל, הע' 63).